

YEZİD b. DABBE

zîd'den bestelenip okunmak üzere bir kaside yazmasını istemiş, o da kısa vezinli gazel şiirini (Bâiyye) ona takdim etmiştir (a.g.e., VII, 99-100). Velîd halife olunca kendisini kutlamak üzere sunduğu elli beyitlik Râiyye'sinin her beyti için -örneği görülmelik biçimde- 1000 dirhemle ödüllendirmişti (a.g.e., VII, 95-97). Yine Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin bir rivayetine göre (a.g.e., VII, 100) Yezîd 1000 kaside nazmetmiş, bazı Arap şairleri bu kasideleri kendi şiirleri arasına katmıştır. Yezîd'in günümüze intikal eden bir divanına rastlanmamıştır. Yezîd b. Dabbe mevlâsı sahâbî hanımlardan Meymûne bint Kerem el-Yesâriyye'den rivayette bulunmuş (bk. *Müsned*, VI, 366; İbn Mâce, "Keffârât", 18), kendisinden de oğlu Abdullah ve torunu Abdülazîm hadis nakletmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 366; Muhammed b. Habîb, *Kitâbü Men nûsibe ilâ ümmihî mine's-şu'arâ'* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn, *Nevâdirü'l-mahtûât* içinde), Kahire 1370/1951, I, 88-89; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VIII, 358; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî* (nşr. Abdullah Alâylî v.dğr.), Beyrut 1962, VII, 93-103; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 250-251; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 415; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 80; XI, 362; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), I, 349; M. Nebîh Hicâb, *Mezâhirü's-şu'ûbiyye*, Kahire 1961, s. 161; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, I, 707-712; Sezgin, *GAS* (Ar.), II/3, s. 189; Mustafa Kılıçlı, *Arap Edebiyatında Şu'ûbiyye*, İstanbul 1992, s. 110-116.

KENAN DEMİRAYAK

YEZİD b. EBÜ HABİB

(يزيد بن أبي حبيب)

Ebû Recâ Yezîd b. Ebî Habîb Süveyd el-Kureşî el-Misrî (ö. 128/745)

Tabîin âlimi, muhaddis.

Hem annesinin hem babasının köle olması dolayısıyla kendisi de köle olarak doğup yetişmiş, daha sonra âzat edilmiştir. Onu âzat eden efendisinden dolayı Kureş'in Benî Âmir b. Lüey kolunun mevlâsı diye kaydedilir. Aslen Sudan Nûbesi'ndeki Dongola'dan olan babası 31 (652) yılında Sudan'a yapılan bir sefer sırasında esir alınıp Mısır'a götürülmüştür. Yezîd, Mısır'da müslümanlarca kurulan Fustat (bugünkü Kahire) şehrinde muhtemelen 50-53 (670-673) yılları arasında bir tarihte doğdu. Vefat ettiğinde yaşının yetmiş beşten fazla veya seksene yakın olduğu şeklindeki rivayetler de bunu desteklemektedir. Yezîd'in en son vefat eden sahâbîlerden Abdullah b. Hâris b. Cez ez-Zübeydî (ö. 86/705) ve Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsile el-

Leysî'den hadis rivayet ettiği nakledilmektedir. Tabîinden İskenderiye Kadısı Ebû'l-Hayr Mersed b. Abdullah el-Yezenî, Ebû Vehb el-Ceyşânî, Saîd b. Ebû Hind, İkrime el-Berberî, Atâ b. Ebû Rebâh, Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer, Sâlim b. Abdullah b. Ömer, İbn Ömer'in kölesi Nâfi', Süveyd b. Kays et-Tüçibî, Abdurrahman b. Muâviye b. Hudeyc gibi âlimlerden ilim tahsil etti ve hadis rivayetinde bulundu. İbn Şihâb ez-Zührî'den icâzetle hadis rivayet ettiğine dair nakil yanında ondan ve Nâfi'den hiç hadis nakletmediği şeklinde bir rivayet de vardır (Fesevî, II, 431). Kendisinden Saîd b. Ebû Eyyüb, İbn İshak, Hayve b. Şüreyh, Leys b. Sa'd, İbn Lehîa ve Amr b. Hâris gibi âlimler hadis rivayetinde bulundu. Yezîd'in çok sayıdaki rivayeti *Kütüb-i Sitte*'de yer alır. Genellikle dördüncü tabakadaki muhaddisler arasında zikredilirse de İbn Hacer onu beşinci tabakadan kabul eder. "Bir hadis duyduğunda onu kayıp eşya ilânı gibi ilân et; eğer tanıyorsa al, yoksa bırak" şeklindeki sözünden hadis naklinde bilinen rivayetlerle amel ettiği anlaşılmaktadır (İbn Receb, s. 413).

Hilâfet makamına yeni bir halife geldiğinde kendisini Mısır'da Ubeydullah b. Ebû Ca'fer'den sonra Yezîd'in biat ettiğinin ifade edilmesi (Zehebî, *Târîh*, s. 305) onun siyasî mevkiini ve itibarını göstermesi açısından önemlidir. Şî'a'ya karşı ilk üç halifenin hilâfetini meşrû kabul edenler arasında yer aldığı ve bu görüşünü Mısır'da yaydığı nakledilir (Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 129). Yezîd'in, çağdaşı Hasan-ı Basrî'nin tavrına benzer bir siyasî tavrı benimsediği, yönetime karşı isyanı hoş görmemekle birlikte yine mesafeli durduğu anlaşılmaktadır. Nitekim yönetimden çekindiği hususlarda öğrencilerine görüşlerini gizlice söyleyerek istihbarata karşı tedbirli davranmaları uyarısında bulunduğu (Kindî, *Vülât*, s. 64-65), halastığı sırasında kendisini ziyarete gelen Mısır valisinin, "Üstünde sivrisinek kanı bulunan bir elbise ile namaz kılmak câiz midir?" şeklindeki sorusuna, "Her gün insan katlediyorsun da bana sivrisinek kanını mı soruyorsun" diye cevap verdiği nakledilir (Zehebî, *Târîh*, s. 305). Kendisinden çok sayıda fetva istenmeye başlandığında uzlete çekilmesi de güncel siyasetten uzak durma tavrıyla ilişkili olmalıdır. Ömer b. Abdülazîz tarafından fetva vermeleri için Mısır'a tayin edilen üç kişi arasında Yezîd'in de adı zikredilir.

Hadis ve fıkhıdaki bilgisi yanında takvâsı ile de tanınan Yezîd hadis âlimleri tarafından ittifakla sika ve hüccet kabul edil-

miştir. Onun rivayetlerinde irsâl yaptığı da ileri sürülür. Yezîd Mısır'da ilk defa fıkıh eğitimini başlatan, helâl ve haramı öğreten, fetva veren âlim diye tanıtılır ve ondan önce fiten, melâhim, tergîb gibi konuların tartışıldığı kaydedilir. İlimlerin teşekkül devrinde yaşamış olan Yezîd'in dönemin özelliklerini yansıtacak şekilde fıkıh ve hadisi birlikte öğrettiği, fıkıh öğretiminde hadisler, sahâbe görüşleri ve ilk devir uygulamalarını naklettiği, Mısır'da Leys b. Sa'd ve İbn Lehîa ile gelişen fıkıh eğitiminde önemli bir basamak teşkil ettiği söylenebilir. Talebelerinden Ebû Huzeyme İbrâhim b. Yezîd, İbn Lehîa ve Mufaddal b. Fedâle Mısır kadılığı yapmıştır (Kindî, *Vülât*, s. 363-364, 368-370, 377). En önemli öğrencisi, müstakil bir mezhep sahibi olan ve kendisinden sonra Mısır'da fıkıh eğitimini geliştiren Leys b. Sa'd'dır. Yezîd'in fıkıh konusunda herhangi bir eser yazdığı bilinmemektedir. Ancak onun görüşleri ve rivayetlerinin İslâm'ın erken dönem Mısır tarihinde ve müslümanların ilk kazaî ve idarî uygulamalarında önemli bir yer tuttuğu, bu konuda eser yazdığı veya ona ait rivayetlerden meydana gelen bir tarih eserinin en azından IV. (X.) asır başlarına kadar mevcut bulunduğu anlaşılmaktadır (Kindî, *Fezâ'ilü Mısır*, s. 3-4). Nitekim bu kitap, başta *Fütûhu Mısır* müellifi Ebû'l-Kâsım İbn Abdülhakem olmak üzere Belâzürî, Muhammed b. Yûsuf el-Kindî ve Makrîzî'nin eserlerinde ilk fetihler dönemi Mısır tarihinin temel kaynakları arasında yer alır. Yezîd'in bu etkisi Mısır tarihiyle sınırlı kalmamıştır. Zira siyer ve megâzî yazıcılığında önemli bir yeri olan İbn İshak 115 (733) veya 119 (737) yılında gittiği Mısır'da Yezîd'den özellikle bu konularda faydalanmış, hatta Resûl-i Ekrem'in davet mektuplarını götürülen elçilerin yaptıkları konuşmalara dair rivayeti Medine'de hocası İbn Şihâb ez-Zührî'ye göndererek teyit ettirmiştir (İbn Hişâm, IV, 221). Yezîd de İbn İshak'tan rivayette bulunmuştur. İbn İshak'ın eserini *es-Sîre*'si içinde günümüze ulaştıran İbn Hişâm tahsilini Basra'da tamamladıktan sonra gittiği Kahire'de yaşamış ve Yezîd'in önde gelen talebesi Leys b. Sa'd'dan faydalanmıştır. Yezîd'in rivayetlerini ihtiva eden bir cüz Hamza Ahmed ez-Zeyn tarafından neşredilmiştir (*Ehâdisü Yezîd b. Ebî Habîb el-Misrî*, Kahire 2004).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (nşr. Muhammed Ali el-Kutb - Muhammed ed-Dâli Balta), Beyrut 1412/1992, IV, 221; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VIII, 324, 336; Fesevî, *el-Ma'rîfe ve't-târîh* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Medine 1410/

1990, I, 701; II, 18, 431; Belâzürî, *Fütûh* (Rıd-vân), s. 214-225; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuğât* (Gu-est), s. 12-13, 64-65, 363-364, 368-370, 377, ay-rica bk. neşredenin girişi, s. 34-35; a.mlf., *Fe-zâ'ilü Mısr el-mahtûse* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire 1997, s. 3-4; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, V, 546; İbn Mencûye, *Ricâlü Şahîhi Müslim* (nşr. Abdullah el-Leyis), Beyrut 1407/1987, II, 355-356; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXII, 102-107; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VI, 31-33; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 121-140*, s. 304-306; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 129-130; İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî* (nşr. Nüreddin İtr), Dımaşk 1398/1978, s. 413, 550; Makrîzî, *el-Hıtaf*, I, 163, 166, 167, 206, 210, 246, 288, 294, 295, 296; II, 260; a.mlf., *el-Mukaffa'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Ya'lävî), Beyrut 1411/1991, I, 186; III, 655, 835; IV, 101, 484; V, 303; VII, 463; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ v.dğr.), Beyrut 1417/1996, VI, 196; İbrâhim Ahmed el-Adevî, "Medresetü't-târîhi'l-İslâmî fi Mısr: Neş'etühâ ve ehemmu mü'essisihâ", *Havliyyâtü Külliyyeti dâri'l-ülüm* (1968-69), Kahire 1969, s. 72, 74.

TUNCAY BAŞOĞLU

YEZİD b. EBÛ MÜSLİM

(يزيد بن أبي مسلم)

Ebü'l-Alâ Yezîd
b. Ebî Müslim Dînâr es-Sekafî
(ö. 102/720-21)

Emevî valisi.

Bazı rivayetlerde Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî'nin sût kardeşi ve mevlâsı diye zikredilse de onun mensup bulunduğu Sakîf kabilesinin mevlâsından olduğu tesbit edilmiştir (Câhiz, *el-Burşân*, s. 157; Cehşiyârî, s. 42). Yezîd'in kabiliyetini farkedene Haccâc kendisini Dîvânü'r-resâil ve şurta teşkilâtının başına getirdi. Ayrıca Haccâc'a danışmanlık yapan Yezîd onun üzerinde etkili olmuştur. Cehşiyârî, Haccâc'ın Yezîd'e kendisi için 300, hanımı için de 50 dirhem aylık verdiğini, Yezîd'in de ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra kalan parayla muhtaçlara yardım ettiğini nakleder (*el-Vüzerâ ve'l-küttâb*, s. 43). Haccâc vefatından önce Yezîd'i Kûfe ve Basra'nın haracını toplamakla görevlendirdi. Bazı rivayetlerde Yezîd'in bu göreve Haccâc'ın ölümünün ardından Halife I. Velîd tarafından tayin edildiği de zikredilir. Hatta Yezîd'i çok beğenen halifenin Haccâc'ı dirheme, Yezîd'i ise dinara benzeterek bir dirhem kaybedip bir dinar bulunduğunu söylediği rivayet edilmiştir (Taberî, VI, 493). Yezîd bu görevini Velîd'in ölümüne kadar yaklaşık dokuz ay sürdürdü (Cehşiyârî, s. 43).

Yezîd b. Ebû Müslim, 96 (715) yılında yeni halife Süleyman b. Abdülmelik tarafından görevinden azledilince Irak valiliği-ne getirilen Yezîd b. Mühelleb onu tutuk-

layıp yargılanmak üzere halifeye gönderdi. Halife Süleyman, Belkâ'da zincire vurulmuş halde huzuruna çıkarılan Yezîd'e ve Haccâc'a ağır hakaretlerde bulundu; Haccâc'la ilgili olarak onu sorguya çekti. Yezîd b. Ebû Müslim halifeye Haccâc'ın yaptığı her şeyi babası Abdülmelik'e ve kardeşi I. Velîd'e hizmet amacıyla yaptığını söyleyince halife kendisine, "Haccâc'ın cehennemdeki durumunu tahayyül edebiliyor musun?" diye sordu. Bunun üzerine Haccâc'ın Emevî hânedanına yardım ettiğini, düşmanlarına boyun eğdirdiğini, sevenlerini emniyet ve sükûn içinde yaşattığını söyleyen Yezîd halifeye, "Kıyamet gününde Haccâc'ı baban Abdülmelik'in sağında, kardeşin Velîd'i ise sol tarafında görür gibiyim; onu istediğiniz yere koyabilirsiniz" dedi. Yezîd'in bu sözlerinden etkilenen halifenin, kendini ve efendisini temize çıkarmadaki gayreti dolayısıyla onu takdir ettiği bildirilir. Ardından yapılan tahkikat neticesinde herhangi bir suçla tesbit edilemeyen Yezîd b. Ebû Müslim serbest bırakıldı. Sorgulama sırasında Yezîd'in kabiliyetini ve resmî yazışmalardaki maharetini anlayan ve Yezîd b. Mühelleb'den onun paraya önem vermeyen güvenilir biri olduğunu öğrenen Süleyman'ın kendisini kâtip olarak görevlendirmek istediği, ancak yanında bulunan Ömer b. Abdülâzîz'in Yezîd'in kendilerine sürekli Haccâc'ı hatırlatacağını söylemesi üzerine bundan vazgeçtiği nakledilir. Öte yandan halifenin Yezîd'i önceki görevine iade etmek istediği, Ömer b. Abdülâzîz'in karşı çıkması üzerine bundan vazgeçtiği de zikredilir (Belâzürî, VIII, 113).

Serbest bırakıldıktan sonra Kûfe'ye giden Yezîd b. Ebû Müslim'in tekrar tutuklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Süleyman'ın yerine hilâfete gelen Ömer b. Abdülâzîz'in Kûfe'ye gönderdiği Muhammed b. Yezîd el-Ensârî, Yezîd dışındaki tutukluların tamamını serbest bıraktığını, bu yüzden onun kendisine karşı büyük kin beslediğini ve intikam için yemin ettiğini söylemiştir (Halife b. Hayyât, s. 334). Daha sonra affedilen Yezîd, Bizans sınırlarına giderek orduya katıldı. Yezîd'in Dâbık'ta bulunduğunu öğrenen Halife Ömer'in onun yer aldığı bir ordunun zafer kazanmasından memnun kalmayacağını söyleyerek Yezîd'in kendisine gönderilmesini emrettiği, ayrıca yıllık atâsını 2000 dinardan 30 dinara indirdiği bildirilmektedir (İbn Asâkir, LXV, 393).

Yezîd b. Ebû Müslim, Ömer b. Abdülâzîz'in yerine geçen II. Yezîd tarafından 101 (719-20) yılında İfrîkiye ve Mağrib valiliği-

ne tayin edildi. Ancak Kayrevan'a ulaştıktan kısa bir süre sonra bir isyan veya suikast neticesinde öldürüldü (102/720-21). Kaynaklarda onun öldürülme sebebiyle ilgili olarak iki farklı rivayet nakledilir. Taberî, Yezîd'in Irak'ta efendisi Haccâc'ın mevlâiye karşı takip ettiği siyaseti burada da uygulamaya kalkıştığı için öldürüldüğünü söyler. Buna göre Yezîd, kırsal kesimden şehirlere göç eden Berberî asıllı mevlâi-yî köylerine geri gönderme ve onlardan müslüman olmadan önce alınan cizyenin alınmaya devam edilmesi kararından dolayı harekete geçen isyancılar tarafından öldürülmüştür (*Târîh*, VI, 617). Bazı tarihçiler ise onun öldürülme sebebini Kayrevan'da Mûsâ b. Nusayr'ın oğlu Abdullah ve mevlâisine karşı davranışına bağlamaktadır. Yezîd valiliğe tayin edildiği günlerde Suriye'de bulunan Abdullah b. Mûsâ ile birlikte Kayrevan'a gitmiş, orada Abdullah'ı tutuklayarak bölgedeki askerin beş yıllık erzakını malından karşılamasını istemiş, ayrıca Mûsâ b. Nusayr ailesinin Berberî asıllı mevlâisinin mallarına el koyup yakınlarına ve muhafızlarına dağıtmıştır. Ellerini damgalayıp onları köleleştirdiği de söylenir. Ayrıca önceki valiyi tutuklatıp ona şiddetli işkence yaptırınca muhafızlarından biri tarafından öldürüldüğü nakledilir. İbn Abdülhakem, suikast düzenlemekle itham edilen Abdullah b. Mûsâ'nın da Halife II. Yezîd'in emriyle öldürüldüğünü kaydeder (*Fütûhu Mısr*, s. 242-243). Bu konuyla ilgili başka rivayetler de vardır. İsyancılar Yezîd'i öldürdükten sonra ensarın mevlâsı Muhammed b. Yezîd'i başlarına geçirdiler; Halife Yezîd b. Abdülmelik'e temsilci göndererek Yezîd b. Ebû Müslim'i haklı gerekçelerle öldürdüklerini ve kendisine itaatten ayrılmadıklarını haber verdiler. Halife de Yezîd'in yaptıklarını benimsediğini bildirdi ve Muhammed b. Yezîd'in valiliğini onayladı (Taberî, VI, 617; Cehşiyârî, s. 57). Kısa süre sonra da onu görevinden alıp İfrîkiye valiliğine Bişr b. Safvân el-Kelbî'yi getirdi. Yezîd b. Ebû Müslim'in hitabet ve kitâbet sanatındaki maharetinden övgüyle söz edilir. Onun Hâricîliği benimsediği, ancak bunu gizlediği de rivayet edilir (Müberred, III, 170; İbn Asâkir, LXV, 390).

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *el-Târîh* (Ömerî), s. 308, 326, 334; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 292, 395-396; II, 203-204; a.mlf., *el-Burşân ve'l-urcân* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Beyrut 1990, s. 156-157; İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısr ve'l-Mağrib* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire 1415/1995, s. 242-243; Belâzürî, *Ensâb*, VII, 359-361; VIII, 106-108, 113, 282, 286; XIII, 353; Müberred, *el-Kâmil* (nşr.